

CONSIDERACIONS SOBRE LA VIOLÈNCIA A LA REREGUARDA DEL MARESME (1936-1939)

Jordi Amat i Teixidó

1. Presentació

El passat, 16 de juliol de 2011 va tenir lloc, a la seu del Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró, un debat sobre el 75è aniversari de l'inici de la guerra civil al Maresme. Des de l'amistat i el respecte més escrupolós envers els companys ponents, vull dir que hi hagueren comentaris i anàlisis amb els quals no hi estic d'acord. Crec que va ser un debat excessivament basculat cap a un determinat pensament ideològic. És per això que em proposo exposar el meu punt de vista, havent extret algunes conclusions dels dos punts que es van tractar.

2. Conspiració i inici de la Guerra Civil

El primer problema amb el qual ens trobem és la interpretació de la paraula conspiració. Entre els anys 1930 i 1936, se'n poden comptabilitzar moltes: seran de signe divers i amb els més variats protagonistes.

1. Conspiració republicana a Jaca (desembre de 1930)
2. Intent de cop de Sanjurjo a Sevilla (10 d'agost de 1932)
3. Conspiracions de la CNT-FAI (gener de 1932 i 1933)
4. Vaga general revolucionària de la CNT-FAI (maig 1933)
5. La conspiració de Companys contra el legítim govern de la República, durant els fets d'octubre de 1934.
6. Conspiració contra Niceto Alcalá Zamora (maig 1936)
7. Radicalització d'un PSOE impacient per fer la revolució i dels elements situats a la dreta de la CEDA per aturar-la (primavera-estiu de 1936).

Font: Elaboració pròpia

En primer lloc, trobem el cop militar contra la monarquia i a favor d'una república, que tingué lloc a Jaca (Osca) el desembre de 1930, protagonitzat pels capitans Fermín Galán i García Hernández. Després hi haurà el cop del general Sanjurjo, el 10 d'agost de 1932 a Sevilla, contra el govern de la república. Ens trobarem amb conspiracions continuades, el gener de 1932 i de 1933, per part d'una CNT guanyada per la FAI i partidària de la gimnàstica revolucionària. La vaga general, del 9 de maig de 1933, i les nombrosíssimes vagues sectorials només poden ser interpretades com un pols conspirador contra el govern de la república.

L'estiu de 1934 va ser dur a alguns municipis del Maresme, com ara Calella, quan a algunes sessions municipals (entre juny i agost de 1934) elements d'esquerres pretenien capgirar els resultats electorals, assaltar l'ajuntament i, segons deien, tirar daltabaix del balcó els regidors de dretes.

La Generalitat de Catalunya, en proclamar l'Estat Català el 6 d'octubre de 1934, conculcà l'ordre

establert en atacar un govern legítim. La reacció posterior, les detencions, els canvis forçats *manu militari* als ajuntaments van ser, igualment, noves proves de tensió extremes que vulneraven la vida local.

Hi hagué conspiració "legalista" el 1936 contra el president de la república, Niceto Alcalá Zamora, que provocà la seva destitució, o d'un PSOE, majoritàriament decidit a fer la revolució, a partir de la primavera/estiu de 1936, fent saltar la legalitat republicana.

En aquestes circumstàncies, parlar de conspiració pels dies 17 a 19 de juliol de 1936 pot semblar una qüestió poc menys que anecdòtica, doncs, al llarg dels seus cinc anys de vida, la República havia patit tota mena de situacions conspiradores inversemblants, tant dels mateixos grups anomenats republicans com dels antirepublicans, sectors anarquistes o militars. I no estic pas gens segur que el gran enemic de la República fossin les dretes, que en moltes ocasions havien demostrat una actitud possibilista digna d'elogi, cosa que no seria aplicable ni a la CNT-FAI, ni tampoc a l'actitud de determinats sectors del socialisme que no tenien massa de democràtics.

En la conspiració del juliol de 1936 apareixeran elements nous que s'han de considerar. La dretanització defensiva dels partits a Catalunya era un fet cert, arrel dels resultats de les legislatives del 16 de febrer de 1936. També a Calella es constituí el partit Acció Popular Catalana, filial de la CEDA, que captà molts antics simpatitzants o votants de Lliga Catalana. En aquest mateix marc s'insereix la fundació del partit Centro de Derecha Arenyense, filial local de Renovación Española. Això és normal després del 16 de febrer, ja que calia posicionar-se contra la voluntat anunciada d'imposar noves reformes que ja havien mostrat que dividien i provocaren enfrontaments. Per respondre-les calia formar un front ampli i consistent. També s'havia posat en marxa el procés d'enfortiment del requetè a Catalunya (alguns joves del Maresme, en concret de Calella, hi estarien interessats); per contra, no he trobat cap mena d'implantació territorial de FET y de las JONS, més enllà de simpaties personals.

El triomf, per la mínima, del Front Popular (Front d'Esquerres de Catalunya) el 16 de febrer de 1936, polaritzà la població i aquest va ser el seu defecte: no va saber administrar la victòria i, si bé a Catalunya no es reproduí mimèticament la situació de violència de la resta de l'Estat, no és menys cert que el valor diferencial, la CNT-FAI, sortia cada vegada més enfortida, especialment des del retorn dels Sindicats d'Oposició (el trentisme) a l'obediència confederal al congrés de Saragossa (el mes de maig de 1936). Per tant, l'oasi català no existí com a tal; si bé és cert que al carrer la situació era aparentment tranquil·la, el "matonisme" de la FAI (amb l'assassinat dels germans Badia) i la tasca d'articulació dels grups faistes al Maresme va ser important, havent-hi contactes amb companys de la Roca i de Granollers per proveir-los de munició i àdhuc de dinamita. Igualment, d'ençà feia un parell de setmanes, estaven atents a les notícies de la ràdio i es reunien molt sovint, així que hem de suposar que els grups confederals i anarquistes de la comarca havien pres una posició conspiradora que anava molt més lluny de les simples precaucions davant d'un cop militar, per preparar-se ells mateixos i per protagonitzar un *putch* contra el poder legalment constituït.

2.1. Relació de grups de la FAI al Maresme

1. Arenys de Mar: *Renacimiento*

2. Arenys de Munt: *Iconoclastas*

3. Calella: *Amor y Libertad*

4. Canet de Mar: *Espartaco*

5. Mataró: <i>Vida Libre</i>
6. Pineda de Mar: <i>Nuevo Ideal</i>
7. Premià de Dalt: <i>Prometeu</i>
8. Premià de Mar: <i>Galeotes del Ideal</i>
9. Tordera: <i>Relucir</i>
10. Vilassar de Dalt: <i>Grup Cultural Iguallat-FAI</i>
11. Vilassar de Mar: <i>Grup Acrata "Oriente", Grup "Los Siete", Grup "Los Callados"</i> .

Font: Elaboració pròpia

No oblidem que un altre poderós detonant revolucionari era la crisi de treball i el conflicte social que se'n deriva, que fa posar en dubte l'anomenat *oasi català*. A Calella hi havia una greu crisi de treball, amb un atur que rondava entre el 30 i el 40%. S'esfenificaren situacions tenses; n'assenyalo algunes, com ara la vaga de la fàbrica de vidre Industrias Navarra d'Arenys de Mar i la de les bàscules Lluçà Lletjós, amb amenaces contra l'empresari, que hagué d'absentar-se i marxar cap a Barcelona.

A Premià de Mar, la fàbrica Aprestos Reunidos S.A. venia arrossegant una llarga crisi, d'ençà començaments de l'any 1935. A partir del dia 9 de setembre de 1935 l'empresari decidí, com a mesura preventiva i prèvia al tancament, disminuir la jornada laboral de treball a quatre dies. Per la seva part, la fàbrica de gomes Galindo ja feia molt temps que no treballava més que tres dies la setmana, i la nova fàbrica d'estampats, des de l'estiu de 1935, venia emprant mitja part del personal efectiu, alternant-se, segons criteri de la direcció, el treball entre els obrers. Amb tot, la fàbrica més afectada per la crisi va ser Aprestos Reunidos S.A. El mes de juny de 1936, l'empresa es declarà en suspensió de pagaments i, un mes més tard, el juliol de 1936, hom parlava obertament del tancament de l'empresa, amb les conseqüències catastròfiques per més de dues-cents trenta famílies que quedarien en la misèria. Malauradament, la direcció anuncià, el divendres 10 de juliol de 1936, que tancaria les portes el dilluns 13 de juliol i només acceptaria vuitanta treballadors dels dos-cents trenta del total; aquests serien traslladats a Barcelona per ocupar-se de la part de maquinària que es volia posar en marxa. L'empresa devia tres setmanes als treballadors i aquests abandonaren la fàbrica, amenaçant, però, que en el cas que el dissabte 18 de juliol no cobressin el que se'ls devia, el dilluns tots tornarien a entrar a la fàbrica, cansats de tants retards en trobar una solució. La premsa anarquista de l'època afegia alguns comentaris prou interessants que expressen un estat d'ànim d'alguns sectors obreristes a les portes de la revolució i de la guerra: *"Para los trabajadores no existe ya ninguna consideración por parte de nadie; hoy, las autoridades no han sido capaces de arrostrar toda la responsabilidad que implicaba el dar solución amplia y satisfactoria para todos. En un tiempo, el Frente Popular necesitó del apoyo de los trabajadores para poder encumbrarse en los sitios que hoy ocupa. Vienen ahora los obreros para cobrarse aquel favor y se encuentran con oídos de mercader. La política es así de sucia. Sinceramente, entendemos nosotros que estos casos debieran ser recogidos por los trabajadores como ejemplos verdaderos de la inútil persistencia de su colaboración con la política. Que no se les olvide a los señores patronos la forma descarada con que hasta hoy se han conducido con sus obreros. Decimos esto porque la paciencia tiene sus límites, y lo que a veces no pasa en mucho tiempo puede muy bien ocurrir en un instante"*¹

¹ Cf. *Solidaridad Obrera* 1328 (divendres, 17-VII-1936) (IMHB).

Dos dies més tard, es posaria en marxa tot un procés revolucionari que donaria contingut a bona part d'aquestes paraules.

La premsa comarcal es va fer ressò de l'estat d'alarma que va viure Vilassar de Dalt durant la primavera de 1936, en especial per un atracament al cotxe de línia i la situació de manca de feina i atur a les fàbriques. El primer succés ens apropa a un fet puntual, però que ens fa recordar tota una problemàtica del transport a una població que no té ferrocarril, que està un xic incomunicada i que un dels pocs mitjans del moment era fer trajectes amb cotxes de línia que fan pocs viatges. Si sumem a això el fet que el divendres era el dia del pagament de la nòmina i que es vivia un moment de crisi aguda amb un augment de l'atur, ja tindrem feta la composició del quadre.

L'atracament perpetrat al cotxe de línia de la Vilassarenca, que feia el servei entre Vilassar de Dalt i Premià de Mar, es va produir el divendres 24 d'abril, a un quart de nou del vespre. Vegem-ne la seqüència i recordem que això succeïa tres mesos abans de la guerra i que causà disgust i enrenou a tota la població: *"La indignació es traduí en pànic en recordar que en el cotxe de dita hora, retornen a Vilassar els fabricants que van a Barcelona a cercar llur setmanal. A les vuit i minuts de la vetlla pujaren al cotxe del servei entre Vilassar i Premià, tres individus que anaren a asseure's, un al costat del xofer i els altres dos a darrera del vehicle. A poc a poc, el cotxe s'anà omplint de gent, entre les quals hi havia els fabricants de Vilassar, senyors Estrany, Serra, Masiques, Puig, etc., tots ells portadors de vàries quantitats de diners. En arribar el cotxe al viratge conegut per "Can Olla", els passatgers veieren un auto parat enmig de la carretera; i un, que era de la broma, va exclamar: -Mira, un atracament!-. No havia acabat de pronunciar aquestes paraules, quan els tres individus que anaven a dins del cotxe s'aixequen i, pistola en mà, feren aixecar els braços i baixar del cotxe a tots els passatgers. Llavors sortiren quatre homes més, que havien estat amagats a la cuneta. Aquests anaven tapats de cara i junt amb els altres tres es dedicaren a escorcollar tots els passatgers. Com que algun d'aquests va fer alguna acció o potser portats pel nerviosisme, els atracadors els comminaren dient-los: -No us moveu ni feu res, del contrari no respectarem dones ni criatures; nosaltres anem per aquest!-. I senyalaren el senyor Estrany, directiu de la casa Mañé, al qual li prengueren 1.200 pessetes i dos xecs. En total s'endugueren unes 2.500 pessetes. En acabar, els atracadors, rebentaren els pneumàtics del cotxe, malmeteren els cables conductors de la llum del motor i fugiren en l'auto que, més endavant, resultà ser un taxi que ells mateixos llogaren a Barcelona. Els passatgers tingueren de pujar a peu i molts d'ells hagueren d'ésser assistits d'una gran excitació nerviosa. Les autoritats i Mossos d'Esquadra, tant bon punt tingueren notícies del fet, començaren les indagacions sense que, per ara, hagin tingut cap resultat"*²

Aquella primavera de 1936 també donaria notícies pessimistes sobre la situació de moltes empreses, i d'un presumpte intent d'estafa al Banco Hispano Colonial de Vilassar de Dalt: *"D'un quant temps cap ací, el poble de Vilassar està vivint uns dies d'angoixa esfereïdora degut a que moltes fàbriques de teixits estan parant la maquinària. Darrerament la fàbrica Tous i Santamaria, de la qual n'és regent apoderat el senyor Colomer, degut a la manca de treball, ha parat totalment per una temporada les seves activitats. També la casa Mañé anuncia que properament treballarà tres dies. Dies enrere es presentaren dos individus al Banco Hispano Colonial pretenent cobrar un xec fals. El senyor director es negà a fer-lo efectiu i llavors els dos subjectes li demanaren que els deixés telefonar a Mataró.*

² Cf. *Diari de Mataró*, núm. 3.800 (dilluns, 27 d'abril de 1936). Precisament per evitar aquesta mena d'atracaments que ja s'havien produït amb anterioritat, el 25 de març de 1936 s'havia inaugurat la sucursal local del Banc Hispano Colonial.

Sospitant que fos alguna maniobra ho posà en coneixement de la parella de Mossos d'Esquadra la qual, en voler practicar la detenció dels dos subjectes, es trobaren que ja s'havien fet escàpols³

El Maresme presenta trets caracterològics concrets en relació a la conspiració del juliol de 1936, que són la sublevació de la caserna d'artilleria lleugera núm. 8 a Mataró, trobades i reunions d'elements monàrquics i carlins i la implicació de la Guàrdia Civil.

El diumenge 19 de juliol de 1936 va haver-hi un doble cop o, millor dit, un que esdevingué un intent, i un altre que reeixí. En relació al tema de la caserna de Mataró, en coneixem els protagonistes, sens dubte és l'element més conegut, però lligat a la sort dels sollevats de Barcelona i sense iniciativa política pròpia concreta. De fet, si bé van prendre l'ajuntament, no van detenir ningú, es limitaren a patricular i a retirar-se quan van saber de la sort de Goded a Barcelona; a canvi, van rebre l'ocupació i el saqueig de la caserna, detencions, judicis i afusellaments de vuit militars (un tinent, quatre capitans, dos comandants i un coronel).

És clara la implicació de la Guàrdia Civil, particularment el post de Calella, dirigit per un tinent, cap de línia de la zona de l'Alt Maresme, i depenent d'aquest, les altres casernes de la Benemèrita i elements monàrquics i carlins, que van tenir converses com en els casos d'Argentona, el Masnou o Calella, on arribaren a tenir alguna pistola. Es concentraren al domicili particular d'un conegut element carlí i s'intentà sortir a patricular. No oblidem la diferència entre els vells carlins i els joves del requetè, molt més impacients i actius. Recordem l'ofertament fet pel Centro de Derecha Arenyense a qui pogués estar en contacte amb els militars de Barcelona. Era una actitud defensiva, com de fet ja ho havia estat el 1909, durant la Setmana Tràgica, per defensar l'església i els convents en el cas de produir-se una convulsió incontrolada; en cap moment pretenien capgirar la situació, ni estimular un ambient violent; tot el contrari, pretenien únicament defensar l'església.

Els conspiradors militars i civils no van ser nombrosos: solament unes poques persones d'Arenys de Mar, Calella, Mataró o Badalona s'oferiren als militars de Mataró o a la caserna de la Guàrdia Civil de Calella. Convé no exagerar aquest fet, sempre aïllat i esporàdic, fet més des de l'impuls dels esdeveniments immediats que arrel d'una acció decidida i premeditada. No estaven coordinats, malgrat l'existència d'algun líder local a Mataró o bé a Calella; eren necessàriament discrets, anaven amb molta por, no ho tenien clar i per això optaren per tornar cap a casa.

Els militars tenien, per contra, una idea més precisa, però depenien totalment de la sort de Barcelona, mentre la seu de la IV Divisió Orgànica es refiava de la seva pròpia sort.

A aquesta conspiració se l'hi oposà una altra, dirigida pels nuclis faistes locals. Aquesta conspiració, molt més avançada, amb trucades, reunions a la seu del sindicat CNT o als ateneus llibertaris Fructidor de Calella i Aclarecer de Malgrat de Mar, entre altres, testimonien que, abans de la sortida de les dretes, elements faistes ja patricularaven pels carrers de Calella i d'altres poblacions del Maresme. Aquesta efervescència i promptitud *putchista* els donà un rèdit polític enorme, envalentits també en rebre armes i munició real de Mataró o de la caserna de Sant Andreu de Palomar (Barcelona).

La CNT-FAI ocupà dotzenes d'ajuntaments del Maresme, fent-se amos de la situació, imposant el seu estil i la força de les armes. El seu "matonisme", testimoni per dotzenes d'exemples, des de l'"*Aquí manem nosaltres*" d'Arenys de Mar, fins als masnovins, que pretenien fer bona la frase de "*no hi ha més justícia que la pistola*", passant per l'emplaçament d'un camió *katiuska* i la seva metralladora

³ Cf. *Diari de Mataró*, núm. 3.832 (divendres, 5 de juny de 1936).

contra la façana de l'ajuntament de Tordera o bé l'entrada a cavall sicilià als ajuntaments, obligant a provocar un canvi municipal sota el pes dels fusells i les pistoles (cas que demostra el llibre d'actes municipal de Calella), com també les continuades provocacions als carrers, serviren per fer-se notar i indicar clarament qui manava.

La veritat és que molts dels elements revolucionaris mostraven un primitivisme i un grau d'analfabetisme molt clar. Un dirigent de Pineda de Mar s'expressava així: *"Què és això de llibres d'actes i llibres de comptes? Això té una altra solució en aquests moments en què encara hi ha calers, perquè molt aviat no n'hi haurà. El qui cobri calers que els posi en aquest calaix i el qui en necessiti que els agafi i, ja està. I si algú en roba, el matarem"*.

Entre la militància anarquista eren freqüents els motius, vet aquí alguns dels de Malgrat: Che, Garrote, Ajo, El Roper, Picanta, Pelaya. Una anàlisi exhaustiva dels militants anarquistes d'aquesta població arrossega un total de seixanta-set militants l'any 1936, dels quals quaranta-dos, un 62,68%, eren immigrants, un percentatge que podria variar però que més enllà d'altres consideracions indica l'alta densitat de treballadors procedents de Múrcia, Andalusia o Aragó que s'afiliaren a la CNT i formaren part activa de les milícies.

Aquesta rauxa revolucionària conculcà i adulterà la vida local: suprimí ajuntaments en uns casos, en condicionà molts d'altres, convertits en consells municipals.

El cop faista triomfà plenament per la por i la poca perícia de molts partits polítics, potser massa expectants, escarmentats i preocupats perquè no es repetís l'experiència dels fets d'octubre de 1934. En tot cas, els partits polítics d'esquerra van ser, en els primers moments, col·laboradors necessaris del nou estat de coses, per la seva ommissió, o l'ommissió de les seves obligacions. Més tard, quan intentaren reaccionar ja seria impossible. En alguns casos optaren per situar-se en un exili interior, en l'oposició, la majoria de les vegades explicitada pel seu silenci. En altres ocasions col·laboraren amb la CNT-FAI des dels òrgans unitaris, com els comitès o des de tasques administratives de la vida local. En qualsevol cas, arrossegaren un sentiment d'inferioritat i d'impotència davant la situació, renunciant a dirigir-la i doblegant-se a la direcció del nou vent revolucionari.

Els conspiradors no podien preveure les conseqüències dels seus actes. Els revolucionaris sabien que no tenen un enemic fort al davant; per tant, actuaven sense límits, sense cap altra frontera que la seva pròpia ideologia inflamada per la premsa, els mitings i els propagadors. Tenien un enemic històric (l'església i el burgès) però crearen noves categories d'enemics (la dreta genèrica, els missaires, els qui no pensaven com ells) o, fins i tot, sectors antifeixistes no afins als anarquistes. Serà una revolució sense misericòrdia que àdhuc atacarà elements de la UGT o del PSUC perquè no són proclius a les tesis anarquistes i perquè mostren una fermesa notable en no deixar-se manipular.

La revolució no produirà una unitat a la rereguarda, al contrari: encendrà les diferències, les marcarà, en farà bandera. A molts indrets hi haurà un evident tall entre l'administració municipal anterior i la constitució dels comitès antifeixistes. És cert que formalment es mantingueren els ajuntaments, però convé indicar que la composició política local patirà un canvi fonamental, essent els comitès, o millor dit, els nuclis durs dels comitès, anomenats comitè de guerra o comitè de defensa, on s'orquestraven les decisions més importants. A moltes poblacions els ajuntaments quedaran buits de contingut polític: seran abduïts pels nous organismes revolucionaris.

⁴ Jordi Amat i Teixidó (1995), *Pineda entre dos temps* (1931-1939), Pineda de Mar, L'Aixernador, Ajuntament de Pineda de Mar, p. 53.

Tenim exemples d'aquesta lluita suïcida, molt anterior als fets de maig de 1937, a Calella, on la CNT boicoteja sistemàticament els pescadors de la UGT, obligant-los a canviar d'afiliació per poder sortir a pescar, o quan s'assassinà un militant de la UGT, o quan, a Calella, emplacen una metralladora contra el local del PSUC. Complementen aquesta tensió a la comarca els fets que tindran lloc a Alella a finals de 1936, on el comitè local s'enfrontà a trets contra les pretensions del comitè del Masnou d'imposar per la força les col·lectivitzacions agrícoles; a Palafròls, on gent socialista hagué de demanar ajuda a Barcelona per lliurar-se de la influència del comitè anarquista; o a Sant Pol, Calella, Malgrat de Mar i Premià de Mar on, entre els mesos de gener i maig/juny de 1937, hi haurà diverses manifestacions de dones i nens demanant pa i oli que no amaguen un real enfrontament entre el PSUC i elements forts dels comitès.

Del total de vint-i-tres municipis que he estudiat, la CNT-FAI i el POUM únicament exerciren el control de domini o absolut del 52,17% dels comitès, si bé segurament es va superar aquesta quota de domini durant els primers moments, mentre que la situació d'equilibri, sovint amb una forta presència de la CNT-FAI-POUM va ser una realitat al 21,73% dels casos estudiats; el control directe d'ERC fou d'un 17,40%, i el domini del PSUC únicament es deixa veure en un 4,35% dels casos. El sindicat pagès rabassaire (UdR), malgrat estar molt ben implantat a la comarca, només va tenir una presència real en un 17,40%, acompanyant la CNT (Malgrat de Mar) o bé ERC (Òrrius), el PSUC (Sant Pol de Mar) o ambdós (Alella).

És evident que una primera lectura interessada podria fer-nos dir que la preeminència de la CNT-FAI-POUM era arreu aclaparadora i segurament que així va ser durant les primeres setmanes, degut a l'acció revolucionària en sí d'apoderar-se de l'ajuntament i l'acord entre sectors antifeixistes o per la imposició de la força de les armes o de la intimidació. També és cert que l'equilibri mimètic de la composició del CCMAC no es va seguir sempre, sinó que es van atendre a les especificitats de cada població. Igualment, coneixem casos de vulneració amb violència d'aquesta composició o de la mediatització dels delegats o regidors d'altres forces políticossindicals per tal que es possessin a disposició de la CNT-FAI-POUM, si bé mantenint les sigles i les aparences formals.

Ara bé, per altra banda convé trencar el concepte de domini total de la CNT-FAI-POUM, perquè, si bé és veritat que externament podia semblar així pels cartells, l'eufòria, l'anticlericalisme, les banderes, etc, en la gestió diària dels comitès, en els temes econòmics, de logística, d'organització, els comitès van haver de menester molt de personal tècnic manllevat prioritàriament d'ERC o, secundàriament, del PSUC. És per això que poc a poc s'imposa un equilibri, sota el paraigües negre i vermell si voleu, i àrees molt importants dels comitès (cultura, proveïments, economia) estaran a mans de la gestió tècnica dels gestors polítics amb alguna experiència. La CNT-FAI-POUM, això sí, voldrà controlar les milícies o les patrulles en una posició netament dominant. L'aparent marginalitat, quan no oposició, d'ERC, ACR, UdR o PSUC-UGT, imposada pel nou ordre revolucionari sorgit d'ençà el diumenge 19 de juliol, no es correspon amb la realitat: la CNT-FAI no hauria pogut tirar endavant el seu projecte revolucionari sola, si més no a molts municipis de la comarca; s'imposà, doncs, la col·laboració volguda o forçada amb altres forces políticossindicals.

3. La violència i les víctimes

Hi ha un sector historiogràfic netament ideològic que intenta justificar aquests fets o minimitzar l'assassinat d'alguns ciutadans. És un sector investit d'un particular esperit de comissariat de propaganda afí a les tesis de la Memòria Històrica unidireccional. Sembla que el revengisme o l'agitació i propaganda (la cèlebre *agitprop* soviètica) s'ha ensenyorit de molts estudiosos i que es pretén justificar el que va ser, de totes totes, injustificable.

Quan s'afirma que l'església era molt integrista, implícitament s'està volent dir que ja es mereixia el que li va passar. I això m'horroritza, per injust, incert i capciós. Ningú és mereix la mort o la destrucció, ningú. Quan es diu que l'església era molt integrista, alguns matisen que hi havia dos sectors: l'un, majoritari, integrista, i l'altre, minoritari, més obert. Amb això s'està volent dir que l'església hauria hagut d'evolucionar al mateix ritme que la societat del moment. Obliden, però, que era una institució que a Catalunya havia anat evolucionant i que tenia tres nords o puntals: la solidaritat a través de la caritat, l'associacionisme en el lleure i la cultura i la catequesi per formar bons cristians i bons ciutadans. L'església tenia magnífics predicadors i molt bons catequistes, estava present a tota la societat, prop d'ella i, certament, havia evolucionat en proximitat, si bé no en moral o en principis; per això mantenia un fort ascendent en la societat, perquè era recta i justa alhora; recta en els principis, en tot allò que valia la pena seguir, la identificava i feia que fos model. Imagineu-vos ara que hagués evolucionat, s'hagués modernitzat: aleshores s'hauria diluït i hauria estat un element residual. Però, és clar, en aquesta particular guerra ideològica, el que uns admiraven, els altres odiaven, perquè era un fre a les seves intencions.

S'ha dit fins a l'extenuació que només el cardenal Vidal i Barraquer era un home situat en la modernitat i que, per contra, el bisbe de Barcelona, Manuel Irurita Almandoz, era el paradigma de l'església integrista. Això tampoc és clar: dispo d'una carta del bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaña i Ingles, datada el 28 de juny de 1938 a París i adreçada al president Lluís Companys. Una carta plena d'amor i comprensió: li diu que la guerra és desigual i que guanyarà el bàndol de Franco, proposa la pau i no pas la continuació d'una guerra estèril amb milers de morts, que no capgiraran el resultat que ja se sabia. Apunta a la convivència fins a la discordança, sense que això es tradueixi en pertorbació social. Li recorda el pas d'Alfons XIII el 1931, la valentia de Companys el 1934 quan sabé rendir-se o la rendició del general Goded el 1936. Li demana que influeixi perquè s'aturi la guerra, les morts i la destrucció. Comenta que el poble català no volia resistir. Acaba apel·lant al judici de Déu i demana a Companys que des del seu càrrec de president de la Generalitat influeixi a fi d'aturar el gran anihilament que patia el país. Aquesta no és la carta d'un integrista o d'una persona que no volgués la reconciliació.

La FAI va perseguir tot el fet religiós, amb especial acarnissament contra aquells sacerdots caritatius com mossèn Fontclara, fill de Calella, que, fins i tot, donava les seves sabates als qui no en tenien. Contra aquestes venerables persones es dirigí l'odi dels assassins, contra persones que amb la seva vida quotidiana mostraven el mestratge de Crist.

També odià al beat Dr. Josep Samsó, persona intel·ligent i culta que passà un calvari, que per cert a la taula rodona s'intentà relativitzar i que va ser assassinat com a penyora perquè sortís la columna Malatesta cap al front. D'ell es va dir que llegia un llibre, quan es volia dir que era un reputat catequista, una persona amb molt d'ascendent moral entre els joves i, és clar, això molestava a alguns. Molts catòlics van seguir la creu de Crist i en el cas del beat Samsó hi veig similituds amb la mort del mateix

D'altres diuen que s'ha de contextualitzar o que convé fer una introspecció i retrocedir als anys 1909 o 1918-23, durant l'anomenat quinquenni bolxevic. De fet, podríem anar fins al segle XIX tot analitzant l'anticlericalisme. Tots aquests antecedents poden donar pistes, elements de confrontació, ferides obertes mal cicatritzades però no explicaran les dimensions d'una tragèdia que no tenia precedents.

El que s'esdevingué a Catalunya i també al Maresme, entre els mesos de juliol i novembre de 1936, va ser un autèntic holocaust, buscat amb afany. Es produïren assassinats rituals, com el del capellà custodi de la Misericòrdia de Canet de Mar, detencions a les dues o a les tres de la matinada, d'altres en ple dia com va ser el cas de Canet de Mar, on els familiars van veure com, a les tres de la tarda, s'enduien els seus a un autocar que enfilava la riera, o assassinats al carrer com al Masnou.

Els propis partits antifeixistes a vegades seran també víctimes dels violents. A Calella van haver-hi fortes tensions entre el PSUC-UGT i la CNT-FAI, amb registres, detencions i àdhuc un militant ugetista assassinat. Recordo que un militant socialista em va dir que dormia amb el fusell metrallador sota el coixí i que s'emplaçà una metralladora al balcó de la seu del socialistes per defensar el seu local; la militància socialista quedava encerclada i sotmesa a una vigilància asfixiant per part del comitè de Calella.

La catalogació d'algunes persones com a incontrolats repugna a la intel·ligència, doncs tot estava prou pensat i calculat, massa per a ésser accidental. El fet que hi haguessin individus que actuaven pel seu compte "oficialment" sense consultar al comitè no ens ha de fer creure que això fos habitualment així, ja que a la majoria dels casos tenien carta blanca d'algun capítol i en unes poques ocasions podien prescindir d'aquesta conformitat. És cert que hi hagueren pressions, primer expressant que *"Calella és la Roma de Catalunya"*, per indicar l'elevat nombre de religiosos i sacerdots que hi havia a la ciutat i la necessitat de *"fer neteja"*. Altrament, el mes de novembre s'organitzà una manifestació de dones prop de la capella/presó dels escolapis demanant la mort dels allà detinguts per compensar la desaparició dels seus familiars. El fet que a Calella hi hagués alguna escena entre el comitè i algun escopeter arrauxat amb amenaces incloses, no ens ha de fer creure del tot que el primer estigués sempre totalment al marge de la decisió de salvar tal sacerdot o de no fer res per salvar la vida de molts altres. Cal ser molt curós i prudent i analitzar cas per cas.

Com ja s'ha dit, van ser morts selectives; van operar amb molta malícia, actuà una brigada del tren que es desféu de tots els sacerdots i religiosos agustins enviats pel comitè de Calella sense salconduit i obligats a pujar a un tren determinat quan a les plataformes ja els vigilaven els milicians. Desarmats, desorientats, atemorits, era molt fàcil desfer-se pels pobres religiosos a l'estació del trajecte prèviament pactada.

Per què es perseguí més als ordes religiosos contemplatius que a aquelles altres ensenyants? Per què certs comitès van saber amagar amb èxit els sacerdots del seu municipi i en canvi d'altres ni ho intentaren? Per què en una mena de votació dantesca certs comitès, com el d'Arenys de Mar o el de Calella, van voler votar la sort dels seus presoners? A Arenys de Mar tenim constància que, almenys en un cas, es demandà l'acord de tot el comitè. Trobant-se un conegut comerciant detingut des de mig matí del 21 de febrer de 1937, a les tres de la tarda hi hagué reunió general dels membres i col·laboradors del comitè, reunió que se saldà amb l'acord de desfer-se de la víctima que, en efecte, tot dient-li que l'anaven a posar en llibertat, se l'endugueren als afores de la població, on va ser assassinat.

Sabent tot això, ¿és possible que encara algú defensi tossudament la insostenible tesi de l'existència d'incontrolats? No: la repressió serà plenament conscient, organitzada, planificada i perfectament

executada obeint a uns dictats i directives, no serà estable en el temps, tindrà diversos moments atenent a la correlació de forces i a l'exercici real del poder per part de les diverses tonalitats de violència que tenien: *"El 16 de Noviembre de 1936 se practicó la detención de 23 elementos de orden de la población, llevando a los detenidos a la cárcel del partido judicial de Arenys de Mar (...). El jefe del comité dijo a quien le preguntó los motivos de estas detenciones que individualmente ninguno de los detenidos tenía causa para ser detenido, pero que con ello se quería dar a entender a la población que no habían variado las circunstancias de los primeros días, y que lo empleaban como medio para lograr una completa sumisión en vista de que el público comenzaba a creer que ya era posible una mayor libertad de movimientos. A varios vecinos de la población se les llevó en auto a las afueras a altas horas de la noche, para amedrentarles y lograr de ellos ciertas confesiones o delaciones. Se llegó al extremo de llevarlos a un paredón sobre el túnel de Caldes d'Estrac, formando el pelotón de ejecución y alumbrándose con los faros del auto"*⁵

Pel demés hi haurà comitès, els més, molt moderats, que no depassaran les funcions municipals i que aviat sabran revertir el seu poder en el consistori; amb tot, protagonitzaran fets puntuals gairebé atenent al guió de cremar el mobiliari litúrgic de les esglésies, marcat per aquelles plantilles volants de pressió provinents de l'àrea metropolitana de Barcelona que solien visitar moltes poblacions del Maresme, si més no durant les primeres setmanes de la revolució. En altres casos, com ara al Masnou, Vilassar de Dalt, Premià de Mar, Arenys de Mar, Canet de Mar, Calella, Palafròls, Tordera - Hortsavinyà o Malgrat de Mar, per exemple, els comitès de clara inspiració llibertària eclipsaran totalment els ajuntaments preexistents i, fins i tot, procuraran irradiar l'acció punitiva al seu contorn, a les poblacions de la contrada, esdevenint tristos referents de la comarca. En examinar la pel·lícula dels fets ens adonem de la velocitat dels canvis i de la violència inherent a molts d'ells, del terror que despertaven i de la voluntat de qui els practicava de no donar explicacions a ningú: *"Dia 21 de juliol. Dos militants d'UGT i de la CNT van al domicili d'un membre d'ERC i l'hi pregunten quina actitud s'ha de prendre. L'inviten a formar part d'un comitè que s'ha de fer càrrec de la situació a Arenys. Tots tres s'atansaren al domicili de l'alcalde i demanaren per establir el funcionament d'aquest comitè a l'ajuntament. L'alcalde va dir que ell no hi tenia cap inconvenient però que havia de posar aquesta proposta a la consideració dels altres membres del consistori. Tots marxaren cap a l'ajuntament; mentrestant l'alcalde va convocar amb urgència el ple municipal. En M. digué que, davant les circumstàncies del moment, un comitè revolucionari format per ERC, CNT i UGT, portaria a terme els actes de repressió del moment militar i dels elements facciosos. L'alcalde no hi trobà cap inconvenient. El comitè destituí l'ajuntament. Dia 30. El matí ve un amic i plorant em diu que està amenaçat. Parlem del mitjà de la fugida. Tothom de dreta és fora d'Arenys. Dia 31. Em diuen que es desenruna l'església i me n'hi en vaig. Un milicià ens invita a no aturar-se a la riera. jo penetro a l'església. Homes amb malls i cordes en un nombre considerable estaven enderrocant els altars. Me'n vaig a l'ajuntament i aconseguixo un paper que diu: "Fins a nova ordre no toqueu l'altar major. Amb dos segells, un que diu El Comitè i l'altre CNT". A l'ajuntament han posat la bandera de la FAI. Dia 31. En parlar amb en M. de la manera de salvar l'altar, em contesta violentament: "Aquí no hi ha altra autoritat que la del comitè d'Arenys. Res de Barcelona ni ningú de Barcelona". A la riera hi ha set fogueres on es van cremant tots els altars i imatges de l'església, a la platja segueix una altra foguera"*⁶

⁵ Cf. Informe Causa General d'Arenys de Mar, pàgines 16 i 17, mecanoscrit.

⁶ Cf. Arxiu Fidel Fita R/10-6 (AFFA).

A Vilassar de Dalt, les activitats iconoclastes, l'incendi del temple parroquial, la destrucció d'imatges i bens religiosos van sovintejar, tal i com mostren informes fets acabada la guerra: *"Coautor de requises i de la destrucció d'imatges de la capella de l'Hospital antic. Destrucció d'imatges de la capella particular Casa-Boquet. Actuava amb els grups CNT-UGT-FAI, però era de l'ERC. Cremant i destruint imatges religioses jactant-se d'això. Comitè d'Acció de la CNT, registres, detencions de persones, incendi i destrucció de la parròquia. Patrulles armades, destrucció d'imatges i incendi del temple parroquial. Coautor de l'incendi de l'església parroquial i destrucció d'imatges. Se'l va veure pels carrers disfressat de sacerdot. Secretari de les JJLL se l'acusa de ser coautor de l'incendi de la parròquia i d'haver assaltat la caserna de Sant Andreu (Barcelona) saquejant armes. Afiliada a les JJLL. Líder de les dones, saquejaven mobles, pertinences domèstiques, objectes religiosos. Incendiària de la capella de Sant Sebastià. Milícia a les ordres del comitè revolucionari fent guàrdies amb fusell. Incendiari de l'església parroquial. Amb altres va destruir totes les imatges religioses a mesura que les carregaven al camió. Practicà registres i requises"*

Les víctimes en xifres:

Període 1936-1939

Va haver-hi 246 assassinats, un 2,4% del total poblacional, d'ells un 43,8% eren religiosos i un 8,4% industrials, el 52,2% eren solters. La majoria, 204 (82,59%) foren assassinats entre els mesos de juliol i novembre de 1936.

Període 1939-1953

Va haver-hi 85 afusellats, la major part, un 75,7%, militaven a la CNT-FAI o a les JJLL i un 8,6% a ERC.

Font: Elaboració pròpia

Maresmencs represaliats 1936-1939		Maresmencs represaliats 1939-1953	
Arenys de Mar	18	Alella	4
Arenys de Munt	6	Arenys de Mar	8
Argentona	3	Arenys de Munt	4
Caldes d'Estrac (Caldetes)	3	Argentona	5
Calella	19	Calella	1
Canet de Mar	41	Canet de Mar	9
Dosrius	1	El Masnou	2
El Masnou	23	Hortsavinyà-Tordera	1
Malgrat de Mar	6	Mataró	12
Mataró (militars)	8	Montgat	9
Mataró	32	Palafolls	2
Montgat	3	Pineda	3
Palafolls	2	Premià de Dalt	1
Pineda	2	Sant Andreu de Llvaneres	4
Premià de Mar	9	Sant Vicenç de Montalt	1
Sant Andreu de Llvaneres	2	Tiana	4
Sant Vicenç de Montalt	40	Tordera	10
Tiana	8	Vilassar de Dalt	4
Tordera	11	Vilassar de Mar	2
Vilassar de Dalt	4		
Vilassar de Mar	6		

Font: Solé i Sabaté, J.M.; Villarroya i Font, J (1983). *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or; 41).

⁷ Jordi Amat i Teixidó (1999), *Vilassar de Dalt (1931-1945...): República, guerra civil i primer franquisme*, Vilassar de Dalt, Ajuntament de Vilassar de Dalt, p. 234 i 235.

No podem analitzar aquestes xifres des d'altres indrets geogràfics de l'estat, d'uns espais i circumstàncies totalment diferents del cas que és objecte d'estudi propi de la nostra comarca, és a dir el Maresme, ja que els condicionants locals fan que siguin unitats no comparables. L'estudi de la guerra civil microparcel·la els espais i fa que cada unitat tingui una especificitat pròpia. No és de rebut que s'intentin introduir en el debat les matances comeses per les tropes de Yagüe, Castejón i d'altres durant l'avenç de les columnes mòbils africanes per terres extremenyas perquè en elles concorren altres espais i circumstàncies que no es donen a la rereguarda catalana.

Ens devem, doncs, al nostre territori, a les seves característiques i, malgrat que sabem que hi ha un marc general, justament serà el marc local, i la dinàmica específica de cada territori, les relacions socioeconòmiques, la personalitat de les seves autoritats, els registres electorals i la presència de partits i sindicats del més variat ordre, etc., el que marcarà el resultat final al nostre territori.

Tampoc no serà vàlid, al meu entendre, intentar sincronitzar la violència en relació als fronts de combat. Precisament la màxima repressió per terres catalanes tindrà lloc durant les primeres setmanes, quan encara no se sabia com anirien els fronts d'Aragó, que seran els que tindran relació amb les columnes milicianes catalanes. L'acció-reacció de la qual s'ha parlat tantes vegades tampoc serveix per explicar clarament les actituds violentes, gairebé nihilistes dels primers moments. Una pobra dona amagada entre matolls va sentir dir a dos milicians: *"Eh com xisclaven aquells que vam matar com a conills!!"*.

La violència republicana al Maresme va ser extrema: en ben poques setmanes, entre juliol i novembre, van desaparèixer prop d'un quart de miler de persones, a banda dels que van escapar-se, amagant-se als boscos, a cases particulars, fugint a França, etc.

Hi haurà un evident menyspreu pels tresors que es perdien: *"Atura't o també et tirarem al foc"*, van dir a un bon ciutadà que volia apagar-lo. Aquests actes es feien amb una consciència total i tots els mitjans possibles, acordonant els carrers limítrofes.

Desinhibits totalment, n'hi havia que pregonaven els assassinats que havien comès com un mèrit a tenir present: *"Aquí la deixo (la pistola) sobre la taula, encara és calenta"*. També es practicarà el robatori més indigna, quan els botxins tornaven a la casa de la víctima per exigir als familiars diners i objectes que la víctima els havia confessat que tenia abans de ser immolada.

No s'estalviaran actes rituals i d'especial sadisme, com el del pobre capellà custodi del santuari de la Misericòrdia, cremat viu, o el cas dels tres sacerdots de Calders morts i cremats trobats al terme de Cabrera de Mar, a la carretera de Vilassar a Argentonà.

No hi hagué ningú que moderés, que establitzés: hi havia por, segur, però també ganes de capgirar-ho tot, de fer una autèntica revolució transformadora, clarament transgressora de l'ordre establert. Aviat van prevaldre les ganes de treure'n profit propi atacant, no ja el poder, sinó els punts on creien que hi havia guanys econòmics immediats. La revolució idealista va ser traïda pels aprofitats, pels lladres del moment, per aquells que van saber ser comissaris, delegats de tal o qual comitè i que se'ls coneixia més per la bona vida que es donaven que per les seves accions en pro de la causa.

Igualment, tampoc la introspecció històrica, els detalls de la repressió contra la CNT dels anys del quinquenni bolxevic (1918-1923) poden arribar a explicar les salvatjades de les primeres setmanes. Aquestes són totalment desproporcionades: era l'esclat, l'oportunitat, la pèrdua del seny, de la persona, la desferma de la bèstia, talment com si una follia col·lectiva s'hagués apoderat de molts. Era un odi total, espès, dens, que per violent tenia molt de gratuït i poc o gens d'explicable.

Bo i havent evidents errades comeses per l'església institució, o pel burgés, no es mereixien de cap de les maneres la sort que van córrer. Tampoc s'ho mereixien moltes persones de dretes o simplement de missa, amb una proporció significativa de catòlics més oberts. Les persones catòliques no es mereixien veure cremar el seu temple o haver de donar les seves imatges religioses a la pira crematòria, perquè això provocà ferides morals molt fondes en els seus sentiments.

El dolor físic i el dolor moral, aplicats amb mètodes terroristes, eren la millor màquina propagandística a favor dels nacionals, una autèntica màquina de fabricar franquistes convençuts. Això contribuï definitivament a polaritzar la societat, impedi la unitat en el front intern, l'afeblí, creà una autèntica guerra sociològica interna, una guerra de pensament, de voluntats i això va fer perdre energies i temps en el necessari reforçament del front militar de la República. És una de les causes, no hi ha cap mena de dubtes, del decantament de la guerra vers el bàndol franquista.

Tornant al Maresme, observem que la repressió a la rereguarda republicana (o roja) va ser netament superior a la franquista (nacional o feixista). Els primers van assassinar 246 persones en uns sis mesos; els segons, afusellaren vuitanta-cinc persones en dos o tres anys. Cal notar, doncs, la diferència, que seria de tres a un a favor de la repressió republicana, expeditiva, calenta, immediata, sense judici i sense possibilitat de defensa. Brutal, sense motius, moltes vegades només pel fet de ser de dretes o anar a missa. Molts fejecistes (joves de la Federació de Joves Cristians de Catalunya) pagaren molt cara la seva condició. Recordo el cas d'un jove del Masnou, el beat Joan Roig Digne, assassinat comptant només dinous anys, o el d'Antoni Giménez Mateu, de setze anys, assassinat en ple carrer d'aquella vila.

No es tracta, però, d'analitzar les xifres per veure si són o no superiors, sinó de contemplar la injustícia, la immensa injustícia de l'assassinat de tants innocents. Considero innocents a tots als sacerdots i religiosos, encara que haguessin acumulat enveges via herències pietoses i beneficis, innocents als burgesos o als postuladors polítics que per molt que s'haguessin significat sempre ho havien fet, si més no, durant els darrers cinc anys, seguint les lleis democràtiques de la República. Innocents els joves fejecistes que duïen al cor l'esperit de la seva fe però no feien cap mal a ningú. Cap de les futures víctimes era un enemic potencialment perillós, almenys en el 99% dels casos. Desarmats com estaven, atemorits i fora de joc econòmic i políticament, no representaven cap perill pels interessos dels revolucionaris. Aleshores, ¿per què els assassinaren?

Les motivacions profanes, d'índole econòmica o sentimental, o els errors no poden explicar la mort d'una persona, en tot cas defineixen perfectament l'estat d'indefensió dels ciutadans i la impunitat de les patrulles d'escopeters que algú també ha volgut definir amistosament amb el terme patrulles de control. En la mort d'una persona normalment s'hi poden barrejar molts elements (de treball, de parella, d'enemistats personals, etcètera), però cap d'ells explica i menys pot justificar una mort, unides per un comú denominador: el moment, els fets, l'impuls i les conseqüències. Pretendre defensar que hi havia morts de primera o de segona categoria és una aberració.

Ja sabem de la conflictivitat anterior, dels desnonaments, però això en cap cas s'hauria de traduir en una motivació per passar comptes socials pendents. Oblidaven que en una conjuntura de crisi econòmica mundial no sempre era possible respondre a les peticions plantejades o a la demanda sol·licitada; que, en un clima de guerra social, no sempre prevalen les posicions conciliadores i que, en qualsevol cas, no era lícit obtenir un avantatge o victòria sobre fets del passat sinó guanyant el futur

construït sobre unes bases ètiques i morals superiors que els fets s'encarregaven de negar. És com si ara algú pretengués guanyar una guerra setanta-cinc anys després: senzillament se li hauria de dir que està fent *agitprop* o política/ficció.

D'altres individus culpaven l'església, els capellans, els religiosos o entitats afins de tots els seus mals, en un aiguabarreig ignorant del paper social de l'església catòlica en les vessants de l'ensenyament, la solidaritat i caritat (les conferències de Sant Vicenç de Paül) i la cultura (musical, esportiva, associativa...).

I quan el pes dels esdeveniments execrables és esfereïdor sorgeix el concepte d'incontrolats, un concepte que als teòrics de la història d'esquerres els va molt bé perquè a ells se'ls pot imputar el que calgui sortint la resta força indemnes. Doncs bé, també aquí sento ser dissident: afirmo categòricament que no es pot parlar genèricament d'incontrolats, primer perquè no és veritat i després perquè avui sabem que hi hagué una autèntica planificació del terror, amb mètode, protagonistes, mitjans i estratègies:

- a. Intercanvis de patrulles: els de la població a actuaven a la vila c i els de c a la zona a. Tenien cura de no fer-se notar a la mateixa població per tal de no ser reconeguts, una prova més de la consciència del delictes que estaven cometent.
- b. Existència de presons locals (il·legals) comprovades a Premià de Mar, Canet de Mar, Calella o Pineda, per exemple. Amb torns de vigilància, horaris de visita, etc.
- c. Coordinació de detencions massives a altes hores de la nit, amb llistes i adreces on anar a buscar les víctimes. Això tindria lloc a algunes poblacions com ara Calella Arenys de Mar o Canet de Mar.
- d. Existència de confidents i denúncies.
- e. Usos de determinats cotxes, amb conductors prèviament seleccionats.
- f. Acarnissament i persistència en la persecució de víctimes, algunes de ferides i rematades (Premià de Mar i Malgrat), d'altres vigilades i rematades malgrat haver-se intentat escapar, com el cas de l'assassinat de l'enterramorts de Palafoxs).
- g. Demanda de pics i pales per enterrar cadàvers que després tornarien ensangonats, com el cas de Tordera.
- h. Consciència que el que feien era normal i no punible: era fer justícia revolucionària. Comentari d'un conegut escopeter de Tordera quan el van detenir: *"No, jo només n'he mort set, però no pas tots aquests altres"*.
- i. Determinació clara de l'enemic a abatre l'església, la dreta, però també sectors antifeixistes no domesticables, com ara el PSUC.
- j. Trucades telefòniques.
- k. Controls de carretera.
- l. Burós (oficines) d'investigació per fer inventari de les propietats i dels objectes intervinguts.
- m. Confecció d'informes de part de la població.
- n. Imposició de multes.
- o. Existència d'interrogatoris.
- p. La brigada del tren. Sacerdots de Calella i d'altres poblacions van ser obligats a sortir el mateix dia i agafar el mateix tren. Dos milicians es col·locaven a les plataformes del vagó i, en arribar a l'estació prèviament acordada, es feien baixar a les víctimes camí del sacrifici.

q. Mentides històriques significatives, com és el cas d'esmentar una presumpta resistència a la cartoxa de Montalegre.

Era pràcticament impossible que s'escapés res als comitès; així, durant les primeres setmanes de la revolució, algunes poblacions pogueren comptar amb petits exèrcits particulars.

Aquesta llista, absolutament incompleta i provisional, manté, però, una bona dosis de representativitat, tota vegada que aplega les poblacions més importants de la comarca. Presenta el problema de ser un còmput necessàriament dinàmic amb altes i baixes, però no seria gens agosarat parlar d'una força miliciana comarcal d'entre set-cents cinquanta i vuit-cents homes en un primer moment, imprimint en un temps rècord un terror i una fama de violència i brutalitats ben guanyats. Si bé hi hauria alguns minoritaris comportaments de noblesa que contribuïren a salvar algunes persones, aquestes accions no són suficients per desesborronar el negre expedient de serveis de les milícies.

La seva força numèrica restà molt reduïda després de la marxa de les columnes al front, però mantingué una forta capacitat de control ofensiu, tot disposant d'un bon arsenal d'armes i contribuï a la pervivència d'un ambient repressiu evident, fins molt més enllà dels fets de maig de 1937.

Població	Nombre de milicians (juliol/agost 1936)
1. Alella	11
2. Arenys de Mar	33
3. Caldes d'Estrac	35
4. Calella	100
5. Canet de Mar	55
6. El Masnou	65
7. Malgrat de Mar	61
8. Mataró	160
9. Palafoles	17
10. Pineda	30
11. Premià de Dalt	6
12. Premià de Mar	50
13. Sant Pol de Mar	30
14. Tordera/Hortsavinyà	41
15. Vilassar de Dalt	10
16. Total comarcal	704

Font: Elaboració pròpia

La vigilància d'edificis era constant. No hi ha, doncs, cap resquill de dubte: els incontrolats no van existir i si hi hagué alguna individualitat era gairebé sempre amb el consentiment explícit d'alguns dirigents del comitè. Cert que aquests no destacaven per la seva coherència interna i hi havia moltes sensibilitats. També es cert que es produïren enfrontaments interns (vistos a Calella, Canet de Mar o bé a Premià de Mar); ara bé, sempre tenien un sector fort al qual seguien i que, al cap i a la fi, aconseguia imposar-se. En el tema de la repressió s'aplicà el principi de la geometria variable: estratègies diverses i contradictòries, enmig d'unes unitats i coherències dels comitès més que dubtoses. S'aplicaren respostes diverses en funció d'equilibris, estratègies i necessitats internes variables. Els dissenyadors d'aquestes estratègies, els autors intel·lectuals del terror, moltes vegades van fer-ho des d'un despatx

d'un partit, d'un sindicat o d'una entitat oficial, asseguts a una cadira; els autors materials, els botxins, serien uns altres: a aquests se'ls podria carregar les culpes mentre que els primers sortirien indemnes. Si tots volguéssim escoltar les veritats, ja són diversos els investigadors i els llibres publicats que apunten, amb noms i cognoms, els autèntics beneficiaris d'aquesta política, que té molt de cruel i despietada i poc d'innocent, essent aquesta la demostració més evident de la inexistència dels incontrolats a nivell general.

Vist això, resulta com a mínim arriscat establir una hipòtesi de treball única i amb un valor universal. Ara bé, no podem ometre els esdeveniments, les responsabilitats i els fets delictius, encara que fossin fets en un temps, en un moment, on imperava una "autoproclamada" revolució perquè, al cap i a la fi, seran aquests fets els que en bona part marcaran el destí de la "revolució", deixant-se pel camí el consens i la unitat de la rereguarda republicana.

Al debat es va pretendre dir que durant la guerra s'havien dit misses i, fins i tot, primeres comunions. En efecte, a alguns municipis, no pas a tots, van existir els anomenats centres eucarístics (cases particulars), a hores convingudes i d'amagat i, naturalment, a partir de la tardor del 1937, quan la fúria desfermada contra l'església ja afluijava una mica. En cap cas es pot parlar de normalitat o de la possibilitat de practicar la fe obertament. Això seria com considerar la República un estat democràtic (com certament tampoc ho era el franquista). La repressió, l'odi contra l'església anunciat per Andreu Nin, es perllongà fins a l'acabament de la guerra. La propaganda republicana va fotografiar un sacerdot presidint un enterrament catòlic a Barcelona per fer callar les veus que, a l'estranger, criticaven obertament el fet antireligiós. La veritat era, però, que a les presons seguïen havent-hi religiosos i que cap església s'havia obert al públic.

Hi ha tot un intent seriós per part de determinada historiografia de relativitzar aquests fets: l'existència de centres de terror, d'indrets com la carretera de la Font de Cera, la font de la Guineu, el coll de Parpers, la carretera de Mataró a Granollers, el cementiri de Montcada, etcètera. També s'intenta silenciar l'holocaust de la cartoixa de Montalegre (Tiana), el dels Gabrielistes de Can Valls, a Sant Vicenç de Montalt, o els casos de Canet de Mar, el Masnou o Tordera, que depassen amb escreix les xifres habituals de repressió. Tampoc es parla de la repressió econòmica (incautacions de fàbriques, tales de boscos, multes i requisitòries, disposició de cabals i de valors dipositats en caixes fortes...): *"se hacía presentar en el Comité de Defensa a las víctimas donde eran conminadas a entregar determinadas cantidades en plazo perentorio, bajo amenaza de detención y males mayores"*⁸

Seguint la tònica general, a Malgrat de Mar també van haver-hi tota mena d'exemples d'espoli econòmic: *"Al meu tio, el volien matar, era dels primers de la llista. Era dels que li portaven "les receptes", de l'impost de guerra en deien "receptes", i quan ell va dir: "Jo ja no pago més", va marxar amb la seva mare. Llavors se li van quedar la casa, al carrer de Mallorca, davant de can Toy. Venien i et deien: "On és? Perquè portem les receptes". "Nosaltres no ho sabem". "Doncs si tal dia no ha pagat, nosaltres hi anirem i hi posarem la bandera". I nosaltres teníem les claus i, si no tenien les claus, esbotzaven la porta i llavors anaven i posaven una bandera de la FAI negra i vermella i hi anaven a viure. Jo recordo que hi vivien tres o quatre famílies en aquella casa, de gent que no volien els rics però es ficaven a les cases dels rics i llavors agafaven tot el que hi havia"*⁹

⁸ Cf. Informe de la Causa General d'Arenys de Mar, pàgina 15.

⁹ Sònia Garangou i Tarrés (2005), *Malgrat 1930-1940. Els anys silenciats. República, revolució, guerra i dictadura a un poble de l'Alt Maresme*, Malgrat de Mar, Ajuntament de Malgrat de Mar, p. 129.

Més endavant també s'empraren tortures morals i d'alimentació (en retirar-se cartilles de racionament a familiars de combatents passats a l'enemic), sense oblidar l'activitat del SIM, la requisita de ràdios, que ens permeten allargar la situació fins al gener de 1939.

Sostinc que, en acabar la guerra, el règim franquista no va honorar les seves víctimes com es mereixien. Unes plaques, sovint incompletes o amb greus errades, alguna carta, una pensió, algun privilegi per trobar feina i un copet a l'espatlla era la constant. Això no era el que calia fer: es prioritzà el silenci, el perdó cristià, la resignació, tot un esperit de no reobrir la ferida, però ben allunyat de la necessària recerca desapassionada de tota la veritat. Un perdó, donat només per uns, no té sentit.

La repressió franquista, després de la conquesta, requereix més estudis: seria més dilatada en el temps, matisada per amnisties parcials, revisions de judicis, penes decreixents, avals, informes i declaracions inculpatòries que es poden consultar, i que mostren que, en molts casos, les persones afusellades a partir de 1939 tenien delictes molt greus en el seu haver.

Passats els primers mesos, les pròpies autoritats municipals franquistes intentaren treballar en la direcció de suavitzar la pressió repressiva que havia estat molt intensa, com és el cas de Vilassar de Dalt: *"Haviem de desfer les denúncies que s'havien fet i que obraven al jutjat militar de Mataró. Haviem de demostrar que no eren veritat certes denúncies. I és que durant els primers mesos es van fer unes denúncies molt fortes i en ocasions força inexactes per part d'homes molt radicals que ho volien matar tot, amb un d'ells, fins i tot, vam tenir un careig a Mataró. Nosaltres vam fer informes nous, podent salvar a moltes persones. En una ocasió el jutjat militar ens retornà molts expedients, queixant-se d'una part del contingut que pretenia exculpar a moltes persones. També vam fer un munt d'avals"*¹⁰

El mateix alcalde, Jaume Planas Recoder, reconeixia, en la seva memòria de gestió, que havien intentat suavitzar els informes, guiats per un esperit de concòrdia i reconciliació: *"Concerniente a la parte política desarrollada durante estos cinco años, me achacan algunos que por no haber vivido el tiempo rojo en esta villa; tanto yo como mis compañeros de Consistorio nos hemos dejado llevar por la bondad, en vez de la violencia que se pretendía para con los presos. A parte de la visión clara de cada procesado, creo yo y estoy convencido de que el informe de una persona ha de ser siempre por su nivel cultural y no por su posición social; además pretendióse fueran juzgados como delincuentes jóvenes que al iniciarse el Glorioso Movimiento eran adultos y a quienes el código considera menores de edad"*¹¹

Ser bons cristians i haver de perdonar influïren, en no poques ocasions, dins l'ànim dels familiars de les víctimes per tal de salvar la vida a botxins: *"Acabada la guerra: vaig ser citat a la parròquia de Premià de Mar davant de tres sacerdots. Em van dir que tenien a la presó una persona penedida que demanava perdó i volien saber si jo el perdonaria. M'ho vaig haver de pensar una mica, però vaig dir: "Jesús va ensenyar a tots que s'ha de perdonar, em veig obligat a dir que l'he de perdonar, però procureu que no el vegi mai..."*¹²

Potser en altres ocasions, a Canet de Mar per exemple, es donaren altres situacions, sens dubte empeses per l'alt grau de repressió anterior. No obstant, la tònica va ser perdonar, oblidar, no aprofundir en la ferida.

¹⁰ Jordi Amat i Teixidó (1999), *Vilassar de Dalt (1931-1945...)*, p. 232.

¹¹ Jordi Amat i Teixidó (1999), *Vilassar de Dalt (1931-1945...)*, p. 232.

¹² Jordi Amat i Teixidó (2001), *Premià de Mar 1931-1945, República, guerra civil i primer franquisme*, Premià de Mar, Editorial El Clavell, Ajuntament de Premià de Mar, p. 133.

4. Conclusions

El debat de Mataró no serví per avançar massa en els temes plantejats: van mancar comentaris ben ponderats i es van produir, per què no dir-ho, desqualificacions interessades contra un dels ponents no afí a les tesis de moda a càrrec d'un assistent del públic paradigma d'una visió esbiaixada, passional i partidista.

Així es va fer un flac favor a la veritat, procurant tapar la boca als qui, com jo mateix, defensem una visió conscient dels fets i procurem no fer lectures interessades, apel·lant a fets pretèrits o bé a esdeveniments que van tenir lloc a altres punts geogràfics ben allunyats. Els fets s'han de contextualitzar, d'acord, però responen a una dinàmica pròpia, intrínseca, endògena; poden, és cert, rebre influències externes, però es deuen, i més en l'estudi d'unes poblacions petites, a dinàmiques molt pròpies, que no es poden entendre fent-les encaixar amb fets remots o llunyans. Si no barregem espais i temps diferents podrem obtenir el model propi i establir categories en el plànol de les interpretacions i consideracions.

Reclamo atenció, doncs, pel fet local, per la composició pròpia de la correlació de forces socioeconòmiques a cada localitat i reclamo, finalment, un esforç de tots els historiadors comarcals per construir un discurs coherent, desapassionat i sense vicis ideològics prefixats per així poder atendre a la importància de l'estudi local, a les seves arrels, als seus elements i als seus condicionants.

Hi ha un posicionament massa maniqueu, polaritzat i preconcebut sobre alguns temes com ara el de la violència. Potser més que la mal anomenada llei de la Memòria Històrica, el que caldria es treballar per una llei de la Veritat Històrica.

Caldria trobar la síntesi entre els posicionaments: segur que ens aproximaria a la veritat i, per tant, seria acceptada per tothom, també per les persones que van sortir decebudes del debat.

Mentre hi hagi aquest distanciament tan gegantí entre els ponents, perceptible a la taula rodona del 16 de juliol a Mataró, no haurem avançat de valent en l'anàlisi dels fets concrets, tot rescatant els antecedents i comprenent les conseqüències greus que se'n derivaren. No es tracta d'un concurs d'imputació de culpes, no ens hem de convertir en falsos inquisidors i, en canvi, no hem de perdre els detalls dels esdeveniments: nosaltres podem descriure i interpretar els fets, però no donar-los una valoració ideològica. En aquesta qüestió ja hi ha polítics i una societat adulta que sabrà extreure'n conclusions.

A nosaltres, els historiadors, ens correspon exposar els fets, interpretar-los i valorar-los, però no prendre'n partit personal; si ho fem, ens estem convertint en corretja de transmissió del dogmatisme i d'una ideologia que pretén guanyar, per la via de la propaganda, una guerra que perdé. No es poden invertir els fets i els resultats, no es pot pretendre dir, ni insinuar o apuntar que fets objectivament negatius, que un holocaust, un extermini de centenars de persones foren casuals o que, en tot cas, era previsible, o que alguns s'ho tenien ben merescut... No, de cap manera: van ser assassinats, en la majoria dels casos perfectament premeditats i dissenyats. Fets conscientment, no ja com a producte d'una guerra de classes sinó per la voluntat d'imposar el terror com a mètode per fer imperar una revolució que distorsionava tota la realitat social i desballestava l'economia i tota possibilitat de fer un esforç de guerra conscient i unit capaç de guanyar-la. Una revolució que destrossà el país, que s'allunyà de la democràcia radicalment en igual mesura, o més, que ho feia l'altra Espanya.

5. Elements de consulta i fonts d'informació

5.1. Arxius i biblioteques consultades

- Arxiu de l'autor (AA).
- Arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya-Barcelona (ADGC).
- Arxiu Govern Militar (Barcelona) (AGM).
- Arxiu Històric de Calella (Museu Arxiu "Josep M. Codina" Calella) (AHC).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona –Casa de l'Ardiaca– Barcelona (AHCB).
- Arxiu Històric Fidel Fita –Arenys de Mar– (AFFA).
- Arxiu Històric Nacional –Madrid– Causa General (AHNM).
- Biblioteca Caixa d'Estalvis Laietana –Mataró– (BCLM).
- Biblioteca Can Salvador de la Plaça –Calella– (BCSP).
- Jutjats de Pau –Registre Civil– (JPRC).

5.2. Bibliografia consultada

5.2.1. Bibliografia general

- Figueras Capdevila, Narcís; Reyes Valent, Antoni (eds.) (2000). *Guerra Civil i Franquisme, seixanta anys després. Actes de les Jornades celebrades a Blanes (la Selva). 30 i 31 de març i 1 d'abril del 2000*. Sant Feliu de Guíxols: Centre d'Estudis Selvatans.
- Gómez Catón, Fernando (1989). *La iglesia de los mártires (segunda parte)*. Barcelona: Ed. Mare Nostrum.
- Maymí, Josep (2001). *Entre la violència política i el conflicte social: Els comitès antifeixistes de Salt i d'Orriols en el context de la guerra civil 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or; 275).
- Solé i Sabaté, J.M.; Villarroya i Font, J (1983). *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or; 41).
- (1990). *La repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)-II*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba; 84).
- Vilanova, Mercè (1986). *Atlas electoral de Catalunya durant la Segona República: Orientació del vot, participació i abstenció*. Barcelona: Edicions La Magrana (Estudis Electorals; 5).

5.2.2. Bibliografia del Maresme

- Amat i Teixidó, Jordi (1994). *República i guerra civil a Calella (1931-1939)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- (1995). *República, revolució i guerra civil (El Masnou 1931–1939)*. El Masnou: Gent del Masnou.
 - (1995). *Pineda entre dos temps (1931-1939)*. Pineda de Mar: L'Aixernador; Ajuntament de Pineda de Mar.
 - (1996). *Germinal Esgleas (1903-1981): Una vida en roig i negre*. Mataró: Grup d'Història del Casal.
 - (1997). *Premià 1931–1939: Política i quotidianitat republicana a Premià de Dalt, 1931–1939*. Premià de Dalt: ERC-Premià de Dalt; Editorial El Clavell.

- (1998). *Sant Pol de Mar (1931-1948): República, conflicte civil i primer franquisme*. Sant Pol de Mar: Ed. Oikos Tau; Ajuntament de Sant Pol de Mar.
- (1999). *Un tomb per la història d'Arenys de Munt (1931-1948)*. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt.
- (1999). *Vilassar de Dalt (1931-1945...): República, guerra civil i primer franquisme*. Vilassar de Dalt: Ajuntament de Vilassar de Dalt.
- (2001). *Premià de Mar 1931-1945: República, guerra civil i primer franquisme*. Premià de Mar: Editorial El Clavell; Ajuntament de Premià de Mar.
- (2002) *Escrit a Calella*. Calella: Ed. Lluís Miracle. Calella.
- (2003). *Un temps, dues viles (1931-1939): República, guerra civil i primer franquisme a Sant Andreu de Llavaneres i a Sant Vicenç de Montalt*. Calella: l'autor.
- (2003). *Combats i llàgrimes: Memòria dels combatents calellencs morts a la guerra*. Calella: Ajuntament de Calella.
- (2006). *Alella (1931-1940...): República, guerra civil i primer franquisme: Quotidianitat i supervivència d'un poble*. Barcelona: Editorial Marrè.
- (2007). *Vivències de la República i de la Guerra Civil. Palafolls, 1931-1939*. Palafolls: Editorial Marrè; Ajuntament de Palafolls.
- (2007). *Pensant en Calella*. Barcelona: Editorial Marrè.
- (2011) *Els orígens del socialisme a Calella (1916-1945)*. Calella: Fundació Rafael Campalans-Agrupació local PSC-Calella; Editorial Marrè.
- Arxer i Bussalleu, Jacint; Torres, Estanislau (1999). *La guerra civil a Arenys de Mar*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or; 218).
- Colomer i Rovira, Margarida (1990). *Guerra Civil i Revolució a Argentona (1936-1939): La problemàtica en la rereguarda*. Argentona: L'Aixernador.
- (2006). *La guerra civil a Mataró 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Garangou i Tarrés, Sònia (2005). *Malgrat 1930-1940: Els anys silencisats. República, revolució, guerra i dictadura a un poble de l'Alt Maresme*. Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat de Mar.
- Lòpez, Toni; Serra, Xavier (2002). *La Guerra Civil a Tordera (1936-1939)*. Tordera: Ajuntament de Tordera.
- Mas i Gibert, Xavier (2002). *Guerra-revolució i contrarevolució a Canet de Mar (1936-1943) (Les dimensions d'una tragèdia)*. Mataró: Caixa Laietana.
- Mir i Moragas, Domènec (1995). *Vivències de la guerra civil 1936-1939. El que explica l'avi*. Calella: Marrè.
- Pallejà i Pujol, Josep M (1997). *Diari de la guerra civil a Tiana 1936-1939*. Argentona: La Comarcal Edicions.
- Ramon i Pera, Francesc-Xavier (1998). *Vilassar de Mar 1936-1939: Una història que no s'ha d'oblidar, però que no s'ha de repetir*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- Salicrú i Puig, Manuel (1989). *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.
- Servicio de Información e Investigación de FET y de las JONS (Federico Castelló). *Arenys de Mar. Datos para la Causa General del Glorioso Alzamiento Nacional*. Arenys de Mar: Arxiu Fidel Fita.

- Teixidó i Estany, Teresa (1989). *Maria Rosa, una història calellenca (1931-1938)*. Calella: Agrupació local del PSC-PSOE.
- Xaubet i Vilanova, Josep (2006). *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura de Mataró; Editorial Marrè.

5.2.3. Comunicacions a la Sessió d'Estudis Mataronins

- Amat i Teixidó, Jordi (2004). «Malgrat (1936-1939). Un exemple de combat i de supervivència a la rereguarda catalana». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 21.
- (2005). «La repressió a la rereguarda, 1936–1939: Els casos de Santa Susanna, Malgrat i Palafolls». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 22.
- (2006). «Estudi del calellencs represaliats a la rereguarda republicana (1936–1938)». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 23.
- (2008). «La repressió al Mataronès, 1936–1939: els casos de Cabriels, Cabrera i Òrius». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 25.
- (2009). «La Causa General i el Registre Civil: Fonts d'Estudi de la Guerra Civil al Maresme». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 26.
- (2009). «Enfrontament polític i revolucionari a Caldes d'Estrac: (1934–1936)». *Sessió d'Estudis Mataronins* [Mataró], núm. 26.